

Årets sten 2017

Offerdals

Den glimrande vackra Offerdalskiffern tillhör naturens egna byggplattor: stark ända in i evigheten och ändå en av få stenar som kan brytas med bara händerna. Dessutom är den ett mycket bra miljöval. Sveriges Stenindustriförbund har utsett Offerdalskiffer till Årets sten 2017.

TEXT PETER WILLEBRAND

skiffer

Skiffer fick sitt stora genombrott som byggnadsmaterial under modernismen på 1900-talet. Men skiffer började brytas som takmaterial i Sverige redan i slutet av 1700-talet. När den industriella brytningen tog fart på 1800-talet blev Grythyttan i Västmanland och en rad orter i Dalsland centrum för den svenska brytningen fram till mitten av 1900-talet.

I nordvästra Jämtland bryts den populära svenska Offerdalsskiffern som exporteras till hela världen och som får allt fler användningsområden. Men Offerdalsskiffern är ett relativt sent tillskott bland svenska skiffersorter. Brytningen runt byarna Rönnöfors och Finnsäter i Offerdals socken i nordvästra Jämtland startade först efter andra världskriget, när det då nybildade företaget Offerdalsskiffer började producera byggnadssten.

Bolaget omvandlades till Skifferbolaget i slutet av 60-talet och verksamheten expanderade kraftigt. När hela stenindustrin tog fart under 80-talet drogs även skifferverksamheten i Jämtland med. Antalet anställda steg från cirka 20 på 60-talet till runt 100 och blev en av de viktigaste lokala näringarna.

I dag heter bolaget Minera Skiffer och är ett helägt dotterbolag till norska Minera Skifer AS, som även driver skifferbrotten i Oppdal och Otta i Norge.

Det närliggande designhotellet Copperhill Mountain Lodge i Åre är det största svenska arkitekturprojektet med Offerdalsskiffer. Runt 2 500 ton sten levererades till murar, väggar och golv. De råa ytorna i den murade öppna spisen har satt sin prägel på hela hotellet.

Andra kända Offerdalsprojekt är Östersunds torg, Vallentuna bibliotek och Zlatans jaktvilla i Åre.

Går man utanför Sveriges gränser hittar man Offerdalsskiffer i bland

FOTO: COPPERHILL MOUNTAIN LODGE

”När solen lyser på klovytan och den glimrar som tusentals diamanter kommer Offerdalsskiffern till sin rätt.”

annat fasaden på spektakulära Van Abbe-muséet i Eindhoven och Nordeas nybyggda huvudkontor i Köpenhamn.

– Just nu har vi en ökad efterfrågan på större format med oregelbundna kanter, som framför allt används vid utomhusprojekt, säger P-G Pettersson, vd för Minera Skiffer som bryter stenen.

Offerdalsskiffern är en kvarts-skiffer, sammansatt av kvarts, fältspat och glimmer. De parallella och vågiga skikten ger både böjhallfasthet och klovytans speciella karaktär. Glimmerkornen bryter ljuset i

vinklar och ger stenen sin typiska lyster. Just den yta som uppstår naturligt när stenen klyvs är utmärkande för skiffern. Ytterligare bearbetning behövs sällan.

– När solen lyser på klovytan och den glimrar som tusentals diamanter kommer Offerdalsskiffern till sin rätt, säger P-G Pettersson.

Skiffer brukar beskrivas som naturens egen byggplatta, och den får allt fler användningsområden: tak, fasader, golv, murar och terrasser.

– Tack vare sin slitstyrka, frostbeständighet och hållfasthet fungerar Offerdalsskiffern lika bra utvändigt som invändigt.

FOTO: LEONAS GARBACAUSKAS

▲ Det klassiska spahotellet Palanga i Litauen.

Hållbarhetsperspektivet har, med stöd i flera livscykelstudier, blivit ett allt viktigare argument för att välja svensk natursten. Skiffern är inget undantag. En skifferfasad blev bästa miljöval av åtta alternativ i en jämförande studie, genomförd som ett examensarbete vid Lunds tekniska högskola förra året.

Minera Skiffer har nyligen fått förlängt täktillstånd och har i samband med det gjort en mångmiljoninvestering i en värmeanläggning som eldas med pellets.

– Det ger en kraftigt minskad energiförbrukning i samband med produktionen, och eftersom stenen ofta bearbetas för hand blir miljöpåverkan minimal, säger P-G Pettersson.

Skiffer finns i fler ytbearbetningar än många andra stenar – utöver sågad, flammad, borstad och polerad har den även sin naturlig klov- yta.

– Klovytan kan se mycket olika ut beroende på vilken typ av skiffer det är. Lerskiffer har klov som kan vara helt blanka till nästan träfiberaktigt linjerade medan Offerdal, som är en kvartsitskiffer, har en klovyta med mycket struktur som också glimrar, säger Tulsa Jansson som tillsammans med maken Björn Jansson driver familjeföretaget Nordskiffer.

Paret har en lite ovanlig bakgrund jämfört med många andra som är verksamma inom svensk stenindustri, där hantverket ofta har gått i arv generationer. De hade tröttnat på krävande karriärer i bland annat tv-branschen och ville byta spår. På bilresor i Europa hade de sett hur skiffer var ett vanligt material i fasader och tak, och ställde sig frågan varför det inte var vanligare i Sverige.

Ett decennium senare kallar sig Nordskiffer Sveriges ledande skifferexpert och har utsetts till Årets företag i Höganäs kommun. Dessutom har man utvecklat och patenterat ett monteringsystem med en unik krokupphängning för fasadplattor som ska vara så enkelt att en lekman själv kan montera.

– Skiffer är ett tåligt och hållbart material, det visar inte minst historien. Den exklusiva känslan bidrar tyvärr till att det finns en utbredd missuppfattning om att skiffer skulle vara dyrare än till exempel puts och cement. Det är en myt som vi har gett oss sjutton på att slå hål på, och vi är på god väg, säger Björn Jansson.

Nordskiffer levererar bland annat till Skanskas och Ikeas gemensamma projekt Boklok i Malmö. Skifferns egenskaper gör att den lämpar sig att göra tunnare plattor av, som takskiffer, som monteras i överlapp på tak och fasad.

Klovytan kan se mycket olika ut beroende på skiffertyp.

– Takskiffer på fasad har haft en väldig uppgång de senaste åren, vilket bland annat samarbetet med Boklok visar, säger Monica Fridlund, skifferexpert på Nordskiffer.

Hon är själv väldigt förtjust i Offerdal.

– Den tillhör de lite ljusare skiffersorterna och har det där glimret som gör att den skiftar från ibland mörkgrå till nästan vit, beroende på ljus och väder. Det är ju en fantastisk kvalitetssten som fungerar överallt, på torg, fasad och golv.

– Nu har vi också utvecklat ett nytt fasadsystem med lite större takskifferplattor i Offerdalsskiffer som monteras på plåtläkt. Det ska bli spännande att se de första projekten!

Men allt handlar inte bara om stenens egenskaper. Arkitekten och stenkännaren Rasmus Wærn lyfter ofta fram skifferns betydelse för formen.

Skönheten växer med storleken på till exempel ett obrutet skiffertak, konstaterar han.

– Ett stort skiffertak är alltid imponerande och behagligt. Det gäller däremot sällan för syntetiska produkter, som måste hanteras med viss fantasi för att inte bli outhärdligt enformiga, säger han. ■

SKIFFERFAKTA

- Skiffer består av sand, grus och lera som har sedimenteras i miljontals år, och under stort tryck och hög temperatur genomgått en metamorfos till ett homogent material. Metamorfosgraden anges i tre steg: shale, slate och schiste. De två första är lerskiffer medan schiste motsvarar kvartsskiffer. Uppbyggnaden i lager på lager av sediment ger skiffern dess främsta kännetecken, att den kan klyvas.
- Offerdalskiffern är en kvartsitskiffer, sammansatt av kvarts, fältspat och glimmer. Den bildades för cirka 650 miljoner år sedan. De parallella och vågiga skikten ger den både böj- och hållfasthet och kloyvtans speciella karaktär. Glimmerkornen bryter ljuset i vinklar och ger stenen sin lyster.
- Skiffer fick sitt stora genombrott som byggnadsmaterial under modernismen på 1900-talet. Men stenen började brytas i Sverige redan i slutet av 1700-talet för att användas som takmaterial. Den industriella bryningen tog fart på 1800-talet.
- Offerdalskiffern är ett relativt sent tillskott bland svenska skiffersorter. Bryningen runt byarna Rönnöfors och Finnsäter i Offerdals socken, norr om Krokombäck i Jämtland startade först efter andra världskriget, när Offerdalskiffer började producera byggnadssten.

◀ Tack vare sin slitstyrka, frostbeständighet och hållfasthet fungerar Offerdalskiffern lika bra ut- som invändigt.

Van Abbe-museet i Eindhoven, Nederländerna. ▶

”Skiffer är ett tåligt och hållbart material, det visar inte minst historien. Den exklusiva känslan bidrar tyvärr till att det finns en utbredd missuppfattning om att skiffer skulle vara dyrare än till exempel puts och cement. Det är en myt som vi har gett oss sjutton på att slå hål på.”

